

มติชน สุดสัปดาห์

Matchon Weekend
Circulation: 500,000
Ad Rate: 481

Section: First Section/-

วันที่: ศุกร์ 9 - พุธสัปดาห์ 15 มิถุนายน 2566

ปีที่: 43

ฉบับที่: 2234

หน้า: 54(เต็มหน้า)

Col.Inch: 98.67

Ad Value: 47,460.27

PRValue (x3): 142,380.81

ศิลป์: สีสี่

คอลัมน์: ทะลุกรอบ: ละครมาแห่งการค้นพบโครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอ

ทะลุกรอบ ป๊อปปี้

ละครเวทีที่โรงละครถนนเบย์ (Bay street theater) ในมหานครนิวยอร์ก “ละครเพลงเกลียวคู่ (Double Helix a Musical)” กำลังเปิดตัวอย่างนำตื่นเต้น

บทของละครเรื่องนี้ได้แรงบันดาลใจมาจากเรื่องราวของหนึ่งในการค้นหาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็คือเรื่องราวของ “การค้นหาพบโครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอ”

และเมื่อพูดถึงเรื่องนี้ สองชื่อที่ผุดขึ้นมกทันทีในห้วงความจำก็คือ เจมส์ วัตสัน (James Watson) และฟรานซิส คริก (Francis Crick) แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (The University of Cambridge)

ทุกคนเรียนมาเหมือนกันหมด โครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอในตำนาน คนล่า ต้องชื่อ “วัตสัน” และ “คริก”

แต่เรื่องราวแห่งเกลียวคู่ในละครบรอดเวย์ อาจจะไม่เหมือนกับที่เราคุ้นชิน เพราะตัวเอกของละครเพลงเรื่องนี้กลับไม่ใช่สองนักวิทยาศาสตร์ในตำนาน

แต่เป็นนักวิทยาศาสตร์สาวอีกคน ผู้อยู่เบื้องหลังการค้นพบครั้งสำคัญนี้

มาเดลิน มายเออร์ (Madeline Myers) นักประพันธ์บทเพลงดาวรุ่งแห่งวงการละครบรอดเวย์ผู้แต่งคำร้องและทำนองเพลงละครเพลงเรื่องนี้ได้แรงบันดาลใจมาจาก “โรซาลินด์ แฟรงคลิน (Rosalind Franklin)” นักเคมีผู้ปิดทองหลังพระจากวิทยาลัยคิงส์คอลเลจลอนดอน (King's college London)

มาเดลินเผยว่าเมื่อสองสามปีก่อน เรื่องราวของโรซาลินด์ได้ถูกประกายความสนใจของเธอ และยิ่งเธอเริ่มค้นคว้าเรื่องราวถึงลงไปได้ เธอก็พบกับความน่าอัศจรรย์ที่มากมายเกินจินตนาการ

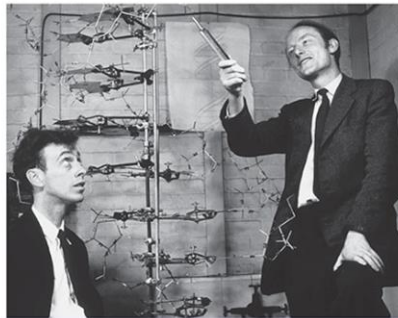
สำหรับมาเดลิน นี่คือการที่ยิ่งใหญ่ ละครมา นำขึ้นขึ้น และสะท้อนอารมณ์ที่สุดที่เธอเคยเจอมา

จริง บรอดเวย์ในนิวยอร์กนี่ ไม่ใช่ครั้งแรก ที่นำเสนอเรื่องต่างไปของการค้นพบโครงสร้างดีเอ็นเอก่อนหน้านั้น ในปี 2015 ก็มีละครเวที “Photograph 51” ของแอนนา ซิกเลอร์ (Anna Ziegler) ที่เปิดตัวอย่างอลังการในลอนดอน ที่เอานีโกล คิดแมน (Nicole Kidman) มารับบทโรซาลินด์ แฟรงคลิน

โดยทั่วไป ผู้คนจะรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของการค้นพบโครงสร้างดีเอ็นเอเกลียวคู่ในตำนานมาจากบันทึกส่วนตัวของเจมส์ วัตสัน ในตอนอายุ 24 ปี ในช่วงที่กำลังอยู่ในวัยเรียนแห่งการแข่งกันกับไซปริสแห่งดีเอ็นเอร่วมกับฟรานซิส คริก อยู่

บันทึกนี้ วัตสันตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาในปี 1968 เป็นหนังสือชื่อ The Double Helix (ซึ่งต่อมา ดร.สิริหวั วิโมกษ์ สันต์ และ ดร.วิญญู พานิชพันธ์ จากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้แปลและเผยแพร่เป็นภาษาไทย โดยใช้ชื่อไทยว่า “เกลียวชีวิต” ในปี 1975)

ละครมาแห่งการค้นพบ โครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอ

ภาพเจมส์ วัตสัน กับฟรานซิส คริก กับแบบจำลองโครงสร้างโมเลกุลของดีเอ็นเอ

แม้หลายคนจะมองว่าหนังสือเกลียวชีวิต หรือ The Double Helix นี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในทางประวัติศาสตร์ แต่เจมส์ก็ออกตัวไว้ก่อนข้างต้นไม่บทนำของเล่มว่าเป็นบันทึกความรู้ลึกและทัศนคติส่วนตัวของเขาในช่วงเวลานั้นเท่านั้น ไม่ใช่บันทึกประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

และด้วยเนื้อหาที่เน้นแนวคิดส่วนตัว ชัดเจนว่ามีอคติพวกนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์หลายคนจึงค่อนข้างต่อต้านหนังสือเล่มนี้ส่งผลเสียมากกว่าผลดี

เพราะเปิดโปงด้านมืดของการแข่งขันทางวิทยาศาสตร์ ออกมาจนละเอียด ทำให้ภาพลักษณ์ของวงการวิจัยดูเลื่อมเสีย ซึ่งในความเป็นจริง มันก็ละเอียดที่เจมส์เขียนมันแหละ แต่แค่ไม่ค่อยมีใครออกมาขยายขยายใส่ให้ตกใจในสิ่งที่ว่าแบบนั้นก็แค่นั้น

แต่จุดที่โดนตำหนกที่สุด ก็คือ หนังสือเล่มนี้ เขียนให้ทุกคนอย่างหมุนรอบตัวเจมส์ ประวัติข้างใน มันจึงบิดเบี้ยวไปค่อนข้างมาก มากเสียจนแม้แต่ฟรานซิสคู่หูของเขา ยังออกมาเขียนคอมเมนต์ตำหนิเจมส์ตั้งแต่ตอนก่อนที่หนังสือจะออกว่าหนังสือนี้มีอคติ และไม่ควรเผยแพร่สู่สาธารณะ

แต่เจมส์ไม่ฟัง

เบื้องหลังไม่อยู่ ฟรานซิสก็เลยแสดงความเห็นของเขาเกี่ยวกับหนังสือของเจมส์ออกมาอย่างชัดเจน เขาไม่พอใจกับเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้

“สิ่งใดที่คุณเห็นว่าสำคัญและมีผลกระทบกับคุณ ก็จะถูกเอามาเชื่อมโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ แต่สิ่งอื่นๆ กลับถูกมองว่าไม่มีความสำคัญ และถ้าคุณตีพิมพ์หนังสือออกมาในตอนนั้น โดยที่ผมไม่เห็นชอบด้วยประวัติศาสตร์จะสถาปนาคุณ” ฟรานซิสเขียน

หนังสือคือตัวเอกเรื่องราว ใครเขียนก่อน คนนั้นก็คือคนจารึกประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเขียนให้ใครตีใครร้ายขนาดไหนก็ได้ แม้จะยอมรับว่าเจมส์เขียนก็มีหลายส่วนที่ตรงกับความเป็นจริง ทว่าสำหรับฟรานซิสหนังสือเกลียวชีวิต อย่งดีก็ไม่ได้แค่หนังสืออ่านเล่นแนวอัตชีวประวัติส่วนตัวของเจมส์เท่านั้น แต่ฟรานซิสไม่ใช่คนที่โดนเนื้อหาหนังสือโจมตี คนที่ได้รับผลกระทบเต็มๆ ตัวจริงก็คือโรซาลินด์ นักเคมีสาวเชื้อ

สายยิว ในหนังสือของเจมส์ บทบาทของเธอในการค้นพบโครงสร้างดีเอ็นเอขางน้อยนิดเฉียดเปลือกเกิน

แค่ตลกเล็กน้อยและรูปการกระเจิงรังสีเอ็กซ์ของโครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอก็แค่นั้น

แต่ในความเป็นจริง โรซาลินด์นั่นคือผู้เชี่ยวชาญตัวจริง “ภาพถ่าย 51 (photograph 51)” ที่โด่งดังจนเป็นไอคอนของการค้นพบครั้งนี้ก็เป็นภาพที่มาจากการทดลองของเธอ

โรซาลินด์เริ่มทำงานวิจัยดีเอ็นเอเมื่อราวปี 1951 โดยการชักชวนของนักชีวฟิสิกส์ จอห์น แรนดอลล์ (John Randall) ที่วิทยาลัยคิง และที่นั่น เธอก็ได้พบกับมอริส วิลคินส์ (Maurice Wilkins) มือขวาของจอห์น ซึ่งจอห์นคาดหวังให้ทั้งคู่ทำงานร่วมกัน

ทว่า โรซาลินด์อาจจะไม่ใช่คนที่ทำงานด้วยง่ายที่สุด เธอเป็นคนทำอะไรรวดเร็ว มีความมั่นใจ พร้อมลุยทะเลาะลงในแทบทุกเวลาเพื่อให้งานเดินหน้า ในขณะที่มอริสนั้นจะทำอะไรช้ากว่า ไม่ชอบปะทะ ออกแนวขำแต่ขี้ขลาด

ในเมื่อคุณไปทำไม่ได้ จอห์นเลยตัดสินใจให้ทั้งสองคนแยกกันทำ มอริสจะร่วมงานกับเออร์วิน ชากาฟฟี (Erwin Chargaff) นักชีวเคมีชื่อดังจากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Columbia University) ผู้ค้นพบว่าเบส A จะจับคู่กับ T และเบส C จะจับคู่กับ G

ส่วนโรซาลินด์จะร่วมงานกับรู돌อล์ฟ ซิกเนอร์ (Rudolf Signer) จากมหาวิทยาลัยเบิร์น (University of Bern) ในสวิตเซอร์แลนด์

ซึ่งถือว่าแจ่มพืด เพราะตัวอย่างดีเอ็นเอจากเบิร์นนั้นมีความบริสุทธิ์ดีมากจนเธอสามารถตกผลึกดีเอ็นเอได้อย่างรวดเร็ว

ผลึกดีเอ็นเอที่เธอได้ มี 2 รูปแบบ คือ A และ B ขึ้นกับความชื้นในการตกผลึก แบบ A ตกผลึกออกมาในสภาวะที่มีความชื้นต่ำ และให้แบบแผนการกระเจิงรังสีเอ็กซ์ที่สวยงาม ข้อมูลละเอียด แต่วิเคราะห์ยาก ส่วนผลึกแบบ B ที่พบในสภาวะที่มีความชื้นสูงนั้นจะให้แบบแผนการกระเจิงรังสีเอ็กซ์ที่เบลอๆ ไม่ชัด รายละเอียดก็ไม่ค่อยมี แต่กลับวิเคราะห์ได้ง่ายกว่า

ด้วยนิสัยขาลุย โรซาลินด์ทุ่มสรรพกำลังทั้งหมดตนสุดตัวเพื่อวิเคราะห์ผลึกแบบ A และแทบไม่สนใจผลึกแบบ B เลย แต่เชื่อว่าเธอจะไม่รู้ว่านี่คือโครงสร้างเกลียวคู่ที่เจมส์ปรามาส ที่จริง ไม่ใช่จากเล็กเธอของเธอไปเลยในปี 1951 โรซาลินด์ได้บรรยายไว้ก่อนข้างต้นว่าโครงสร้างที่เธอพบในผลึกนี้ประกอบด้วย “เกลียวขนาดใหญ่ มีหลายสาย มีฟอสเฟตอยู่ด้านนอก พื้นระนาบระหว่างฟอสเฟตเชื่อมในเกลียว และจะถูกก่อกรวนด้วยน้ำ”

ในปีต่อมา ด้วยความยากเย็นเฉียวใจของกาวิเคราะห์แบบแผนการกระเจิงรังสีเอ็กซ์ที่ยิ่งใหญ่ของผลึกแบบ A ทำให้โรซาลินด์เริ่มมอจ จนเธอเริ่มสงสัยว่าจริงๆ แล้วโครงสร้าง

มติชน สุดสัปดาห์

Matchon Weekend
Circulation: 500,000
Ad Rate: 481

Section: First Section/-

วันที่: ศุกร์ 9 - พฤหัสบดี 15 มิถุนายน 2566

ปีที่: 43

ฉบับที่: 2234

หน้า: 54(เต็มหน้า)

Col.Inch: 98.67

Ad Value: 47,460.27

PRValue (x3): 142,380.81

ศิลป์: สีสี่

คอลัมน์: ทะลุกรอบ: ดราม่าแห่งการค้นพบโครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็นเอ

ในผลึกนั้นมันเป็นเกลียวจริงๆ หรือเปล่า ส่วนผลึกแบบ B นั้น เรารู้ตัวมันเป็นโครงสร้างเกลียว แต่ไม่ว่าจะยังไง โรซาลินด์ ก็ไม่สนใจผลึกนี้เพราะคิดว่าวิเคราะห์ไปก็เสียเวลา

เธอเชื่อว่าผลจากผลึกแบบ B น่าจะดีความอะไร ไม่ได้ เพราะความชื้นในผลึกมีเยอะ น่าจะไม่เลกุลน้ำมากมายในผลึก แต่สิ่งหนึ่งที่โรซาลินด์ลืมไป (เพราะเป็นนักเคมี) ก็คือ ปกติแล้ว เซลล์ของสิ่งมีชีวิตนั้นมียอค์ ประกอบหลักเป็นน้ำ โครงสร้างแบบ B นี้ต่างหากที่เธอ ควรจะดู

👉 ในต้นปี 1953 โรซาลินด์เริ่มได้ผลชัดเจนมากขึ้น เธอ เริ่มสรุปว่าโครงสร้างดีเอ็นเอจะต้องมีสองสาย จับกัน เป็นเกลียวคู่ แต่ในรายละเอียด เธอยังไม่รู้ว่าจะอะไรจะจับ คู่กับอะไร อย่งไร

พอดีในตอนนั้น เธอกำลังย้ายงานไปอีกมหาวิทยาลัย หนึ่ง ปีห้าหมยหลักของเธอก็เลยหันไปเพื่อปิดจ๊อบให้เร็ว ที่สุด ทว่าท้ายที่สุดแล้ว เธอก็ไม่ทัน เรย์มอนด์ โกลลิง (Raymond Gosling) ลูกศิษย์ปริญญาเอกของเธอ ถูกโอน ย้ายให้ไปอยู่กับทีมมอริส พร้อมกับผลจากการทดลองหลายๆ อย่างของแล็บของเธอรวมทั้ง "ภาพถ่าย 51" ด้วย

ในตอนต้นปี 1953 เจมส์ได้ไปเยี่ยมห้องแล็บที่คิง และมี โอกาสได้พบกับโรซาลินด์ ด้วยบุคลิกที่แข็งแกร่งของเธอทำให้ เธอไม่ถูกชะตากับเธออย่างรุนแรง และเป็นมอริสที่ช่วยพาเธอ ออกจากการเผชิญหน้ากับโรซาลินด์

และก็เป็นมอริสอีกนั่นแหละ ที่เปิดผลภาพถ่าย 51 ของ โรซาลินด์ที่ได้มาจากเรย์มอนด์ ให้เขากับฟรานซิส และนั่นคือยุเรก้าโมเมนต์ของเจมส์และฟรานซิส!!!

👉 จมลึมน้ำใจในทันทีว่ารูปการกระเจิงรังสีเอ็กซ์แบบนี้ต้องมาจากโครงสร้างที่เป็นเกลียวอย่างแน่นอน

ในหนังสือเกลียวชีวิต เจมส์ตัดสินใจว่าโรซาลินด์พลาดจน มองไม่ออกว่าภาพถ่าย 51 นั้นน่าจะมาจากโครงสร้างเกลียว แล้วยกตนหมิ่นกว่าแต่เห็นภาพ เขาและฟรานซิสก็สามารถ ตีความโครงสร้างดีเอ็นเอเกลียวคู่ออกมาได้อย่างละเอียด แถบทุกแง่มุม

"ซึ่งเป็นความมั่นใจที่ไร้สาระ" แมตทิว คอบบ (Matthew Cobb) จากมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ (The University of Manchester) และแนธาเนียล คอมฟอร์ต (Nathaniel Comfort) จากมหาวิทยาลัยจอห์นฮอปกินส์ (John Hopkins University) ไม่เชื่อที่เจมส์อ้างแก้ประโยค

"มันเป็นไปได้เลยที่นักเคมีมีอคติบางอย่างโรซาลินด์ จะตีความผลของตัวเองไม่ออกและก็เป็นไปได้อีกเช่นกัน ที่ภาพถ่าย 51 แค้นภาพเดียวจะทำให้ให้นักฟิสิกส์คือย ประสพการณอย่างเจมส์และฟรานซิสสร้างภาพโครงสร้าง ดีเอ็นเอเกลียวคู่ออกมาได้เป็นสามมิติ จนได้ตีเลครบถ้วน"

ทั้งสองคนเขียนบทความแสดงความเห็นของพวกเขาลงใน วารสาร Nature ในปี 2023

พวกเขาสองคนคือผู้เขียนประวัติศาสตร์การค้นพบ โครงสร้างดีเอ็นเอ คนหนึ่งกำลังเขียนชีวประวัติของเจมส์ และ อีกคนกำลังเขียนของฟรานซิส และเมื่อพวกเขาค้นคว้าข้อมูล ลึกลงไปเรื่อยๆ พวกเขา ก็พบว่าเรื่องนี้ก็มีกลิ่นตุๆ

แม้จะตั้งอยู่แค่สองคน แต่โครงสร้างมันได้เขียน เกลียวคู่ในตำนาน ไม่ใช่ผลงานของคนสองคน!!

👉 ในความเป็นจริง วารสาร Nature ฉบับเดือนเมษายน 1953 นั้นไม่ได้มีแค่แค่เจมส์และฟรานซิส แต่มีแค่เจมส์เดียวเท่านั้นที่บรรยายโครงสร้างดีเอ็นเอ แต่มี ถึง 3 เพลอร์ที่ออกมาแบบเบ๊กๆเบ๊กๆ ฉบับแรกแน่นอนว่า ต้องเป็นของเจมส์และฟรานซิส ฉบับที่สองนั้นเป็นของมอริส และทีม และฉบับสุดท้ายนั้นเป็นของโรซาลินด์และเรย์ มอนด์นักเขียนของเธอ

คำถามคือแล้วคนอื่น ๆ ในทีม รวมทั้งโรซาลินด์ด้วยพวกเขา ไปอยู่ตรงไหน ทำไม่ได้ไม่ได้ใครคิด

หลังจากเจมส์และฟรานซิสออกมาไม่นาน นักเขียนของ นิตยสาร Time โจน บรูซ (Joan Bruce) ก็ออกมาทำสื่อบู๊ป ข่าวเรื่องการค้นพบครั้งนี้ใหญ่ทางชีววิทยานี้

โจแอนมองภาพงานวิจัย โครงสร้างเกลียวคู่ดีเอ็นเอ ครั้งนี้เป็นความสำเร็จของทีมนักวิจัยกลุ่มใหญ่ 2 ทีมที่ทำงาน สอดประสานกันเป็นอย่างดี ทีมนักทดลอง ทำแล็บจริง ลุยจริง ตกผลึกและสร้างภาพการกระเจิงรังสีเอ็กซ์ที่นำไปสู่การหาโครงสร้างของดีเอ็นเอ ทีมนี้นำโดยโรซาลินด์และมอริส ในขณะที่อีกทีมคือทีมนักทฤษฎีที่นั่นคิด นิ่งตีความ สร้างแบบจำลอง จนได้โครงสร้างโมเลกุลดีเอ็นเอเกลียวคู่ ที่สวยงามออกมาเป็นสามมิติ ซึ่งก็คือทีมคู่หูคู่ใจเจมส์และฟรานซิส

น่าเสียดายที่บทความของโจแอนไม่ได้ถูกตีพิมพ์ออกมา และกว่าที่งานนี้จะตีพิมพ์ออกให้เข่ารับรางวัลโนเบล โรซาลินด์ ก็เสียชีวิตจากมะเร็งรังไข่ไปเสียก่อนแล้ว เลยทำให้คนที่อยู่ใน ลิสต์เข่ารับรางวัลโนเบลในปี 1962 จึงมีแค่เจมส์ ฟรานซิส และมอริส

และนั่นทำให้เจมส์และฟรานซิสได้หน้าไปเต็มๆ ในฐานะ นักวิทยาศาสตร์ระดับตำนาน ผู้ไขปริศนาแห่งพันธุกรรม ในขณะที่โรซาลินด์นั้นกลับไม่ได้ใครคิดเกี่ยวกับการ ค้นพบโครงสร้างดีเอ็นเออย่างที่เธอควรจะได้

👉 หลายคนตั้งคำถามว่าทำไม โรซาลินด์ถึงถูกมองข้าม หรือว่าเพราะเธอเป็นผู้หญิงที่อยู่ในวงการวิทยาศาสตร์ ในช่วงเวลาที่เรื่องความเท่าเทียมกันยังเป็นประเด็น หรือเพียงเพราะว่าเธอโศกเศร้า อายุสั้นทำให้เธอขาดรางวัลโนเบล

ไป

แต่ก็เกินไปได้ว่าบางทีเราอาจจะคิดมากเกินไป เพราะใน นิทรรศการที่จัดแสดงเกี่ยวกับโครงสร้างเกลียวคู่ของดีเอ็น เอในภาพปะสัมพันธ์กับของราชสมาคม (Royal Society Conversazione) เป็นครั้งแรกในช่วงกลางปี 1953 ทุกคน จาก 3 เพลอร์แห่งโครงสร้างดีเอ็นเอเกลียวคู่ที่ดีพิมพ์ใน วารสาร nature ในตำนานฉบับนั้นล้วนถูกเชิญให้เซ็นชื่อชื่อ เป็นเกียรติรับเงินรางวัลในนิทรรศการนั้นทั้งหมด

และถ้าดูดีๆ ในเพลอร์ในปี 1954 ของคูตูเจมส์และ ฟรานซิส ก็มีพูดถึงความสำคัญของผลงานของโรซาลินด์ว่าการ ค้นพบแห่งศตวรรษนั้น ถ้าไม่ใช่ถึงขั้นเป็นไปไม่ได้ ก็คงแทบ ไม่มีโอกาสเกิดขึ้นหากไม่มีข้อมูลจากโรซาลินด์

มองในแง่ดี เจมส์และฟรานซิสก็อาจจะไม่ได้มีความ ตั้งใจที่จะลดทอนความสำคัญของโรซาลินด์และยึดเอา เครดิตทั้งหมดไว้แค่สองคน

👉 ว่า ทล่ายกลุ่มกลับมองว่าเป็นเพราะโดยารีเกลียว ชีวิตของเจมส์ ที่มีเนื้อหาบิดเบี้ยวและไม่ได้ให้ความสำคัญ ส่วนร่วมของโรซาลินด์เท่าที่ควร

ทำไมเกิดกระแสสังคมขึ้นนักข่าวพอร์ทโรซาลินด์และเจมส์ เจมส์ขึ้นเต็มจากที่เคยโดนแบนเรื่องเหยียดเพศและเหยียดผิว อย่างหนักอยู่แล้ว

ตั้งแต่ละครบรอดเวย์ ไปจนถึงการประชุมนารีพอร์เตอร์ ประถมในแคลิฟอร์เนีย ไปจนถึงกิตติบัตรที่มอบให้ว่า "วัต สันและคริกค้นพบอะไรในปี 1953?...ข้อมูลของแมฟเวอริส" (ซึ่งแรงมากกว่า)

"นี่คือประวัติศาสตร์หน้าใหม่" สกอตต์ ชวาร์ตซ์ (Scott Schwartz) ผู้อำนวยการฝ่ายศิลปะของโรงละครถนนเมย์ให้ สัมภาษณ์

แม้ในตอนนั้น สถานการณ์เรื่องการเหยียดกันจะดีขึ้นมาก แล้ว แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีอยู่ และถ้ามอยย้อนกลับไป ประวัติศาสตร์ก็คือบทเรียนที่ทำให้เราได้เรียนรู้และเห็นถึงความผิดพลาดแห่งอดีต ที่เราต้องตระหนักก็คือประวัติศาสตร์ นั้น มองได้หลายมุม จะไปใจเพื่อหรือ ไม่เพื่ออะไร คงต้องหา ข้อมูลให้ดี...

👉 เพราะบางที ภาพจำที่เราถูกปลูกฝัง อาจจะเป็น แล่ภาพลวงตา ●